

I. Vznik boje o majetek.

A) Člověka s přírodou.

Sebe zachovati, toť zákonem veskerého tvorstva. Zákona toho poslušen byl již první člověk, když potřebou potravy a tělesné ochrany proti zhoubnému účinkování přírody přinucen byl s touto zápas podstoupiti. Tento zápas, který ještě dnes u divochů pozorovati lze, nebyl na počátku činností promyšlenou, spořádanou a individualnost ztělesňující, slovem: nebyl hospodařením; nýbrž byl jednáním bez ladu a skladu, pouhým následováním zvířecích pudů, slovem: životem rodu. Potřeby austrálského prabydlitele jsou pouze zvířecí. On nezanáší se pěstováním krmných rostlin; žíví se toliko potravou nalezenou. Kromě kůže klokaní nezná oděvu; nejraději chodí zcela obnažen. Nestaví si obydlí; žije dílem v jeskyních, dílem v křoví, děláje si zde v dutých stromech, tam v kůře stromu mahagonského pelech, který liší se málo od doupat zvířecích a hnízd ptačích.¹⁾

V prvotním tomto boji o sebezachování zkoušel člověk svou sílu a shledal, že na holou ruku odkázán s přírodou vede boj nerovný, živobyťi toliko bídné mu zabezpečující. Neb ukojení potřeb jest příčinou vzrůstu

každého vyvíjejícího se tvora; vzrůst podnětem k množení původních jeho potřeb. Ukojení potřeb má tudíž za následek rozmnožování jich; a sice za příčinou jemnějšího ústroje u člověka v mnohem vyšší míře, nežli u zvířat. To jest příčina, proč člověk, nemá-li jinak bídně zahynouti, ušlechtlejších statků musí se domáhati, nežli jsou ty, které toliko k ukojení zvířecích potřeb slouží: on musí nastoupiti dráhu vzdělanosti. Nastupuje první její stupeň, jakmile ozbrojil ruku svou zbraní a hospodářskými nástroji, kterými první zvěř loví, krotí a ubíjí, první oděv zhotovuje, první obydlí si staví, první člun si tesá. Zbraň, hospodářské náčiní, oděv, příbytek, člun a zvíře ochočené byly člověka prvním majetkem a majetek tento první podmínkou k nastoupení dráhy vedoucí ke vzdělanosti a osvětě.

To lze viděti na Australcově severním sousedu — na vlnovlasém Papuanu. Ten již sbírá potravu, chová něco dobytka, odívá se aspoň částečně, staví si příbytek na jehlách a roubí čluny ze kmene vydutého.²⁾ Kdežto jižní soused jeho vlasu tuhého a rovného o božské bytosti ani tušení nemá, a proto ani bůžků, ani chrámů, ani bohoslužby nezná, ba ani souvislé písní se nenaučil, bydlí Papuané v obcích spravovaných staršinami, mají už pojmy náboženské, strojí modly, budují chrámy, sestavují řádný letočet, umějí národní tance a provozují jakouž takouž tržbu.³⁾

Majetek, záležející ve zbroji a hospodářském náčiní, oděvu, příbytku a vůbec ve statku, jenž sloužití měl

prvotním jeho potřebám, brzy člověku z daleka nedostačoval. Neb pud sebe zachovati pobádal jej neodolatelně k vyhledávání lepší obrany proti přírodě a proto též k rozmnožování majetku všude tam, kde, jak pod mírným podnebím jest, příroda plody své zřídka zdarma dává, většinou je nám jenom za cenu boje promyšleného postupující. Tam jest kolébka k nabývání majetku čelící, promyšlené a spořádané činnosti lidské, slovem: práce. Tam zbrojí, náčiním a stroji, tam majetkem se opatřiv, odvážil se člověk poznenáhla se stráně do údolí, od pramenů řek k jejich ústím.⁴⁾ Tam v nížinách údolními řek se rozkládajících kynula mu země sice úrodná, avšak práci jeho tuhý odpor připravující. Tam když zemi nezdravými výparý život ohrožující vysušovati a s plevelem obrovské bujnosti zápasili se jal, osvědčil moc svou majetek prozatím hlavně v nástrojích výroby záležející. Použit jsa k účelům výroby, hojně odměňoval práci člověka, jenž nepřístupné sobě dříve bohaté zdroje přírody pomocí jeho odkrývatí se jal. Tím mohl člověk lépe ukájetí potřeby své, čehož účinek byl jeho vývoj a jejich rozmnožování. Vzájemné toto působení mělo pak ten účinek, že člověk znenáhla přírodu si podmaňoval a osobní schopnosti své vyvíjel.

Kdežto ostatní tvorové v boji o sebezachování řídí se toliko svým od pravěků stejným pudem a poslušni jsou těchže zákonů, kterými závislost jejich od sil přírodních již od prvopočátku bytosti ústrojných byla pod-

míněna, vedeno jest lidstvo vůlí na podmanění přírody obrácenou k činnosti vůlí tu v skutek uvádějící — ku práci, a tím i k pokroku na dráze osobního svého vývoje. Bojem o majetek s přírodou vedeným povyšuje se člověk nad ostatní tvorstvo, poslušen jsa netoliko obecně platného zákona sebezachování, nýbrž i vyššího zákona osobního svého vývoje.

Veliká důležitost zákona poslednějšího pro rozkvět osvěty zvláště v našem podnebí do očí bije. V mírných pásmech jest to právě, kde příroda plodů svých nedaruje, nýbrž jimi toliko úsilnou práci odměňuje. Tu jest to právě, kde pud sebe zachovati a snaha osobu svou zdokonaliti duchu lidskému nedávají oddechu. Tu jest domov ruchu a pokroku; pod tropy naopak, kde příroda člověka dary svými zahrnuje, ubytovaly se lenost a hniloba.⁵⁾ Kdežto zde člověku zřídka dařívá se, aby si přírodu podmanil a ji sobě služebnou učinil, nýbrž naopak zde jest jeho vtíkávkým despotou dnes jej dary svými obsypávajíc a zítra rozpoutaným živlům svým obětujíc: dobývá nad ním v mírném podnebí jenom výmínečně nadvlády, i jsou zde síly přírodní z pravidla jeho nejposlušnějšími, nejvytrvalejšími a nejlacinějšími spolubojovníky v boji proti vlastní matce přírodě.

Jenom výmínečně se v mírném pásmu země osvěta opozďuje, pokud obyvatelstvo jeho potřebných pramenů výživy postrádá a v nelostatku spojení s úrodnými

zeměmi výživu odjinud si opatřiti nemůže. Tak bylo s prabydliteli plemene oceanského čeledi americké, severní mírné pásmo tohoto dílu světa zalidnivšími. Na skrovný počet dobytka užitkového a rostlinstva živného jsouce omezení ostali daleko pozadu za svými tuhovlasými příbuznými plemene východoasijského, za Malayci a Mongoly, ba i za vlastními bratry Mexikány a Peruany. Jelikož poslednější nejenom tímtéž nedostatkem dobytka užitkového a bylin požitčných, nýbrž i osvětě nepříznivými živly horkého podnebí trpěli a přece vysokého stupně osvěty dostihli, nedá se odpor ten jinak rozluštit, leč připustíme-li možnost, že se v době historické do zemí těchto přistěhovali lidé z krajů osvícených jiného dílu světa, jimž přísluší zásluha, že tu položili zárodky k rozkvětu pozdější této osvěty. Neb mají-li shora odvozené zákony sebezachování a osobního vývoje platnost naprostou a bezvýminečnou — jak tomu vskutku jest, — tož platí, stejné schopnosti tělesné a duševní předpokládaje, rovněž naprosto a bezvýminečně pravidlo: bez majetku není žádné osvěty; míra možnosti majetku nabývati podmiňuje stupeň spůsobivosti osvětu si osvojiti.⁶⁾

B) Vznik boje o majetek lidí mezi sebou.

Zkusiv síly své v zápasu s přírodou, nepřestal člověk na tom, aby pouze tímto způsobem majetku nabýval. Zdálo se mu záhy býti výhodnější sousedy své

napadati, nežli sil svých v zápasu s odpůrkyní nade všechno porovnání mocnější vyčerpávatí. Vedle zápasu s přírodou podstoupil boj s člověkem z počátku porůznu, později se soudruhy stejně smýšlejícími a za tímtož účelem se spolčujícími. Ba nespokojili se ani uloupeným statkem: v plen byl vzat i jeho majetník; byl ubit, aby nasýtil plenitele, tak jak podnes činí lidojedi Melanesští, zajatce zabíjející a pojídající, a Malayští Battakové na ostrově Sumatře, jimž zákonem předepsáno, krmiti se masem se zbraní v ruce jatých a ještě žijících nepřátel.⁷⁾

Teprvé, jak toho ještě za našeho věku časté příklady na ostrovech Polynesských pozorovati lze,⁸⁾ když lidé pochopili, že výhodněji jest, zajaté ku pracem otrockým přidržovati nežli jich pojídati, vzdali se lidojedství, zavedli otroctví a robotu⁹⁾ a zmohutněvše majetkem uloupeným a prací otrockou rozmnoženým, podnikali zase na místo boje mezi sebou též společný zápas proti přírodě: nemajetný se v boji o majetek s přírodou vedeném stal spolubojovníkem majetného a osvědčil takto hned na počátku hospodářství lidského platnost svou

1. zákon, vedle něhož majitelé odvislí jsou od nemajetných, které byli ku společnému boji o majetek vyzvali, zákon to, jenž jest jedním z nejdůležitějších zákonů, vedle nichž nabývá a rozděluje se majetek.

Spolubojovníci v zápasu s přírodou zvítězivši a pomocí majetku dobytého též v boji s vrstevníky svými vítězství se dodělávši zásobili se nejenom otroky, nýbrž

zbohatli i v plen vzatým statkem, jenž se stal pro další boj o majetek bohatou zbrojnicí jim výlučně přístupnou, čímž pracovníci nemajetní též tam, kde stali se spolubojovníky majetných, v úplnou od nich odvislost upadli. Tak dokázáno jest hned v počátcích hospodářství národního, že nabývání a dělba majetku podmiňují též

2. zákon, vedle něhož v hospodářství národním práce jest závislá od majetku a

3. zákon, vedle něhož za příčinou této závislosti majitelé nad dělníky nemajetnými nadvládu mají, kterážto nadvláda nejvyššího stupně dosahuje tam, kde vykonávána jest nad otroky.

Majitelové ukládali spolubojovníkům v otrocké závislosti se octnuvším nejhrubší práce, plody její sobě samým k upravení v statky jemnější a potřebám živobytí zdokonaleného sloužící si vyhrazující.

Nastala dělba práce, nikoliv jako nahodilý úkaz v životě pospolitém, nýbrž jakožto nutný následek boje o majetek k rozkazu vítězovu.¹⁰⁾ Dělbou práce bylo lze teprve odloučení práce hlavně duševní od prací ponejvíce mechanických. Teprve dělbou práce objevila se převaha oněch nad těmito a počal jevití účinky své

4. zákon společenského postupování, vedle něhož na vyšší stupeň výroby povznesti se možná jest jenom těm, kdož vládnou aspoň z části statkem nabytým na nižším stupni výroby.

Proto jest otroctví, ač jest posledním stupněm postavení společenského, druhým mezníkem na cestě hospodářského vývoje,¹¹⁾ a ačkoliv krutými okovy lidstvo i ke hroudě poutá, jest druhým stupněm ke trůnu osvěty. Třeba se tedy zdálo býti nesmyslným, jest proto přece pravda, tvrdím-li, že nejnižší její stupeň nastoupil člověk nabyv k ukojení prvotních potřeb svých nutného majetku, a že se na druhý stupeň povznesl zavedením práce otrocké.¹²⁾ Ba neminu se ani s pravdou, řeknu-li, že všude tam, kde za stěhování se národů silnější plémě se srazilo se slabším, slabší před úplnou záhubou bylo zachráněno z pravidla jenom otroctvím, na dobu přechodní od vítěze naň uvaleným. Neb jenom v tomto případě byl otrok jakožto spolubojovník vítězův v boji o majetek podělen též majetkem a pomocí majetku účasten i svobody; kdežto plémě neodvislost zachovavší v sousedství plemene silnějšího ze statků svých poněmhu bylo vytlačeno a následkem toho vyhynulo. Tak hyně plémě Americké stýkajíce se s národy plemene Středozemního z nejmenší části zbraní národů těchto. Přistěhovalý Evropan není lidojed; on si jen majetek prabydlitelův přivlastňuje. Tím stává se ale prabydlitel bezbranným oproti silám přírodním, podléhá dle zákonů právě vyložených v zápasu s nimi, čehož nevyhnutelný konec jest vítězství přírody a záhuba jeho.

Národopis si ovšem podivuhodného zjevu tohoto též povšimnul; avšak pokud jsem se s ním seznámil, nezná

toho skutečné příčiny. Obmezuje se na tvrzení ovšem správné, že bílé a žluté plémě »uvádí v rozklad« plemena pleti tmavé, jelikož všude, kde plémě Středozevní a Mongolské nepřátelským sobě podnebím zemí od plemen tmavé pleti obývaných nebylo vyhubeno, tato vytlačuje, zalidňujíc země vyhynulých.¹³⁾ Národopis ale neudává, proč vyhynují aneb v čem tento rozklad záleží?

Poukazuje v ohledu tom na kořaleční mor, na nemoce pohlavní a na některé mrzké neřesti, obyvatelstvo decimující, jakožto na danajské dary, přirozeným těmto národům od přistěhovavších se k nim rozšiřovateli kultury přinešené, národopis neudává rozkladu onoho prvotní příčiny. Neb i vysoce vzdělaní národové, na tato zla trpíce, přece lidnatějí; a nevzdělaní národové, neřesti těch neznajíce, na útraty sousedů se rozšiřují. Ono platí o Angličanech a Severoameričanech; toto o loupeživých Karaibech. Ti stýkajíc se s mírumilovnými Antillany, vypudili jich z rodné země, čehož následkem ostrované títo vyhynuli. Dle přesvědčení mého záleží zhoubný onen vliv v tom, že Evropané mezi Hottentoty, Negry, Kalfry, Australce a Amerikány se přistěhovavši a Číňané mezi Papuany, Malajci a Oceanskými prvotními plemeny se usadivši řečené prvoobyvatele veškerého majetku a tím i všech prostředků olupují, bez nichž nelze jim vyšinouti se na vyšší stupeň vzdělanosti a nashromážditi fond mravní síly, z něhož by čerpati mohli prostředků, nevyhnutelných na obranu proti přivalu neřestí, život jejich ohrožujících. Tato mravní nákaza není tedy onoho roz-

kladu příčinou prvotní, nýbrž toliko jednou z příčin jeho druhotných.

Ačkoliv při tomto náhledu podnes sám stojím, zdá se mi nicméně z důvodů uvedených býti nade všechnu pochybnost správný; a bylo by mi nemalým zadostučiněním, jestliže, z kategorií svrchu zmíněných zákonů společenských účinky odvozuje, nalezl jsem pravdu, a jestli že jsem pravdou touto přispěl k osvětlení důležité části národopisu.¹⁴⁾

Proto jisto jest, že zavedením otroctví lidstvo druhý úspěšný krok ku přemáhání přírody, ku povznešení se na stupeň výroby ušlechtilejší, slovem: k osvětě učinilo, což třeba by obecnému mínění odporovalo, přece jest skutečnou událostí v dějinách osvěty. Kdežto tedy v dějiny bojů o majetek nezasvěcený s opovržením oněch dob si zpomíná, kde nejenom ve válce zajatý nepřítel, nýbrž i vlastní žena i děti vítěze v otroctví pod ním úpěli, a když společenský zjev ten jenom hrubým mravům za vinu klade, nachází politický ekonom příčinu oné nadvlády hlavy rodinné (patris familias) v nutné taktice boje o majetek, opírajícího se o spojence, neboli v založení a udržení moci, která pomocí práce cizí nad přírodou vládne

Vidíme tedy, že již v prvních počátcích národního hospodářství člověk se vynasnažuje přírodu pomocí člověka přemáhati. Spolu však pozorujeme, že k zápasu tomu člověk člověka pomocí majetku donucuje. A sledujeme, že donucování toto a nadvláda majetných nad

spolubojovníky nemajetnými stává se skutkem vzdor odvislosti prvních od druhých: poznáváme

5. že v hospodářství národním platí právo silnějšího, vedle něhož mezi spojenci v boji o majetek silnější slabšího bezohledně vykořisťuje, a že jest zákon tento nikoliv ovocem vývoje historického, nýbrž neodvratným následkem rozdílu, který jest mezi silami společenskými, bez ochrany práva proti sobě vystupujícími.

Nadvláda člověka nad člověkem, spočívající na majetku lupem a otroctvím nabytém, mírnila se během času. Lidé poznali brzy rozdíl mezi prací hrubou, podmíněnou pouze silou svalů, a prací řídicí, která zvláštní dovedností a vynikajícími darů ducha vyžaduje. Nezdřáhali se proto s jedné strany na vzdělání otroků čeho třeba bylo vynakládati; se strany druhé povzbuzovali jejich pilnost a vynalézavost, podílu na výtěžku jim poskytující, a aby zvláštní pilností vlastní majetek mohli nabývat, jim napomáhající.¹⁶⁾ Tím lepšilo se živobytí otroka, avšak rostly též jeho potřeby. Účinkem byl osobní jeho pokrok. Tento pokrok a spolu vyhlídka na výkup¹⁶⁾ byly příčinami, že si otrok nedal ujíti příležitost k nabývání majetku. Otrok počal se strany své boj o majetek; statky, v boji tom od něho nabývané, staly se základními kameny ku tvrzi společenské jeho neodvislosti. V zápasu tomto vítězně postupuje dočkal se, že práci otrockou překonalo nevolnictví, nevolnictví robota a robotu práce námezdní.

Pomocí majetku ze svazků nevolnických vysvobození buď nabývali pozemků a po stupních kolonatu¹⁷⁾ a pachtu

dědičného¹⁸⁾ vyšinuli se až k výši občanů samostatných a svobodných, buď přesídlili do měst a stali se svobodnými živnostníky. Majetek byl takto podmínkou, pod kterou splněna touha po svobodě, neboli po osobním vývoji, a boj za majetek osvědčil se též bojem za svobodu. Tak měl již záhy v hospodářství národním platnost

6. důležitý zákon, vedle něhož majetek jest zdrojem osobní svobody.

Když byla pouta otrocká pomocí majetku uvolněna, a když majetkem osvobození okusili ovoce zlaté svobody, započali též nemajetní tam, kde ujala se idea přirozené rovnoprávnosti, toho, co majetným jako zralé ovoce v klín padalo, o své ujmě dovolávati se jakožto podmínky svého vývoje, pokroku a sebeurčení. I bylo přirozeno, že tyto snahy svobodomyšlné z těch míst vycházely, kde zrodila se nejdříve idea rovnoprávnosti — z měst. Svoboda v městech vydobytá a za městskými náspy uhájená, poskytovala měšťanům volnost, ono odvětví práce si voliti, ku kterému měli nejvíce chuti a spůsobnosti. Byla-li svobodně takto zvolená práce dokonale provedena od jednotlivce, byla též tím provedena i pro veškeré ostatní občany, kteří mu v zdokonalených výkonech všech na vzájem tolik užitku poskytovali, kolik by, nemaje možnosti, všechny síly své na jediný obor práce soustřediti, vzdor nejvyššímu jejich napjetí on sám nikdy nebyl vyzískal.

Tímto rozdělováním a individualisováním sil spole-

čenských vyvíjely se zvláštní schopnosti jednotlivců a osvědčil platnost svou.

7. zákon, vedle něhož jest svoboda matkou individualnosti.

V tomto individualisování bylo lze rozeznávat činnost stejnorodnou od různorodých, tak že mezi rozličnými individualitami vynikly jednaké skupiny, tu stavy, zvolivši si za úkol různá odvětví hospodářská, tu stavy, věnovavši se různým pracem duševním, jako n. p. dle kategorií víry a vědy, mezi nimiž opět ty stavy zvláštního postavení nabyly, které život svůj zasvětily národu a státu, slovem: pospolitosti.

S tím vstoupila v život vzájemnost prací všech jednotlivců, v jisté pospolitosti žijících, která občanstvo právě k pěstování individualnosti povzbuzovala, a bez níž by rozdělení toto jinak ani nebylo lze provést: započala závislost živností jedněch od druhých; nastalo různění a protkávání se prospěchů obchodních a osvědčil se

8. zákon, vedle něhož vývoj individualnosti jest zdrojem obchodu.

Obchod poutal jednotlivce k pospolitosti svazkem tisícerych protkávajících se důležitostí. Individualnost zdokonalována, sobectví v okovy dáno. Nedovoleno mu více, aby provádělo záměry své bezohledně jako drubdy.

Občanstvo, jsouc nuceno při skutecích svých ohled bráti též na důležitosti bližního, nabývalo smyslu pro obecné dobro; poznalo, že rozvoj individualnosti jest příčinou obchodu, že důležitosti obchodní protkávající se

činí jednoho závislým od druhého, že organická jejich různost jest příčinou organického jejich pokroku, že individualnosti jejich ku platnosti přiváděti jest právem tohoto řádu společenského; a když to vše nejenom poznáno, nýbrž i ve skutek uvedeno: tu nabyla života idea pospolitosti, jejího řádu a jejího práva. Proto staly se volnost, individualnost a obchod v městech středověkých nejmocnějšími pakami vlastenectví, pořádku, úcty před právem a ostatních ctností občanských. Právem chráněné řády živnostenské a obchodní lákaly na trhy městské nejenom četné síly pracovní, nýbrž i kapitál, všestranné zaměstnání, hojnou výživu a všeobecnou zámožnost jim slibující. Se zámožností pak ruku v ruce kráčela svobodomyšlnost, která nedovolovala, aby měšťané odpírali útulku nevolníkům od pánů utiskovaným, a proto ze jha poddanosti k nim se utíkajícím. Tito se proto do měst takřka hrnuli. Zpotřeba tím zvýšená rozšiřovala přirozenou měrou výrobu; čímž rostla potřeba nových sil pracovních.¹⁹⁾ Aby tedy venkovské obyvatelstvo ještě spíše přilákali, jali se živnostníci mzdu zvyšovati a ústavy, výdělek a nabývání majetku zabezpečující, zakládati: povstalo právo cechovné. Cechy se těšily samosprávě, t. j. měly právo zákonodárství a řízení soudního v mezích právem cechovním naznačených.

Práce byla v osobě mistrů úplně svobodna; tovaryšovi a učňovi otevřena vyhlídka na mistrovství a společenskou neodvislost. Tato v středověkých městech, v sídlech to svobody, odevšad kynoucí příležitost, v boji o majetek

pouze vlastní silou a sice prací řemeslnou jen několika málo nástroji podporovanou majetek nabývati a z pravicla zámožnosti se dodělati, podala důkaz o platnosti

9. zákona, vedle něhož svobodný obchod jest otcem zámožnosti.

Zámožností dodělaly se třídy pracovní společenské neodvislosti a rozsáhlých politických svobod, položivších základ k lesku středověkého měšťanstva, jehož zlatý věk jest dobou nadvlády práce nad kapitálem.²⁰⁾

Tak z dějin zámožnosti středověkého měšťanstva dokázati lze správnost ode mne (v Praze 1869) hájené národohospodářské soustavy, vedle níž svoboda k individualnosti, individualnost k obchodu, obchod k zámožnosti a zámožnost opět k svobodě u věčném kruhu pokračují.

V nakresleném právě příznivém stavu nacházela se nemajetná práce živnostenská, když lišily se od ní výsadou povolování daní tehdy vynikající stavý, kněžský, šlechtický a měšťanský, a vedle nich též chalupníci, korunní sedláci a těch několik svobodníků jakožto třídy majetné. Nemajetný dělník mohl tehdy pouze prací rukou svých vyšinouti se na kapitalistu, domácího pána, na velkoměšťana a patricia v městě a statkáře na venkově. V tom mu málo překážely nepatrné daně zpotřební, jelikož stavové již tehdy daně se sebe ochotně svalovali, poddanému sobě lidu selskému a vůbec držitelům skrovného majetku právem subcollectace je ukládající, tak že

nemajetní kromě nepatrných dávek, ve způsobě regalů od nich vybíraných, jinak byli takřka nepoplatni.

Méně příznivé bylo, jak pravím, postavení malo-
statkářů a majitelů statků prostřední velikosti. Dokud rovné právo k užívání jmění, rodu neb čeledi společného, podmíněno bylo stejnoměrností v obřadech náboženských a v povinnosti branné výlučně záležejících závazků všech jejich členů, nebylo řeči o poměru služebném mezi nimi. Jakmile ale boj o majetek, v zemi nepřátelskou přenesený, členy téže čeledi rozptýlil, a zemi dobytou bez ohledu na svazky příbuzenské po rozmaru boha války mezi spolubojovníky různých rodů rozdělil, když vévodové s králem do boje vytáhnuvši a zemi podmaněnou od něho obdaření nejenom zemi, nýbrž i na ní usedlý lid v léno, to jest za stálou hotovost k boji pro vlast a krále k výlučnému užívání, obdrželi, a s těmito jako s věcmi svými nakládali: nemohly právní tyto poměry ostati bez účinku na vývoj domácích řádů hospodářských. Válkou počatá proměna lidí volných v nevolníky nepřestala pak ani v době míru. Čeled' z války domů navrátilší se chopila se sekery a rádla, zbudovala dům i dvůr a vzdělávala roli z počátku bez ladu a skladu, později ve způsobě na léta vypočítaného hospodářství trojdílného. Z nových poměrů hospodářských musila se na místě volného neustálým změnám podrobeného svazku mezi uživateli a jejich pozemky vyvinouti nezměnitelnost osoby, v držení statku nemovitého se uvázavší, a úplná její volnost se statkem tímto nakládati. Na místo zásady, že pospolitosti přísluší

právo majetek rozdělovati a přidělovati, nastoupila v život zásada výroby: individualní svazky mezi jednotlivcem a statkem jeho upevněny: — založen ústav práva vlastnického k nemovitostem, které od dřívějšího práva společné držby a společného užívání lišilo se volností majetek tento i cizím osobám postupovati.

Zavedení tohoto před důležitého ústavu právního bylo pro osvětlu velenutným krokem, poněvadž původní pouze na společném užívání veškerému rodu vykázaného území založené národní hospodářství, všelikého pokroku daleké jsouc, veškerý národ v chudobě drželo. Teprve zavedením vlastnictví nemovitého zahorel jeden každý láskou k vlastnímu dílu, touhou po vlastním krbu a snahou po individualním vývoji.

Naproti tomu s vlastnictvím nemovitým následkem neobmezené volnosti, kterou bylo lze ho nabývatí a postupovati, počala záchvatně růsti nerovnosť rozdělování majetku mezi jednotlivé členy rodu neb přibuzenstva, kteří co do společného užívání dříve rovnému právu se těšili. Jakmile totiž nehospodářstvím aneb pohromami živelnými nastala neúroda, byli statkáři nuceni, opatřiti si nedostávající se jim výživu u kapitalistů buď zápůjčkou, nebo mzdou. Tím octli se v odvislosti, tak že svobodní vlastníci statků svých stali se společensky odvislými dlužníky a dělníky kapitalistů.

Též svobodný stav řemeslnický stal se v té míře jak vyvíjející se průmysl podporu strojů vyžadoval, čím dále tím více závislým na kapitále, an kapitalista k práci živnostenské kapitálů svých dělníku propůjčující, a jemu též podmínky zápůjčky z pravidla jednostranně ukládající, jak měrou úrokovou tak i výškou mzdy jemu nepřímo též předpisoval míru práce, které tento nadále podrobiti se měl. Nedostatkem jiných pramenů výživy, tedy z ohledu na sebezachování, byl dělník přinucen, nabídky kapitalisty přijmouti a s ním smlouvu námezdní uzavřítí, kterou podivným způsobem »svobodnou« nazývati si oblíbili. Rozkvětem velkopřůmyslu rostoucí potřeba ohromných kapitálů základních a těžebních objevovala nesrovnalost mezi potřebou a nedostatkem kapitálu na straně pracovníků nemajetných čím dále tím křiklavěji. Boj o majetek stával se pro ně čím dále tím méně výhodným, až pozbyli nejenom možnost majetku nabývatí a tím i volnost osobnost svou zdokonalovati, nýbrž i prostředky k sebezachování, které jim nedopřála daň zpotřební, skromnou jejich mzdu ohlodávající. Tak se veškeren majetek, jenž byl původně prostředkem k podmanění přírody a k volnosti, v rukách kapitalistů stal nástrojem k podmanění člověka přírodou a k nevolnosti.